

BYRON'S LETTERS AND JOURNALS

WITH BIOGRAPHICAL NOTES

TO Mr. MURRAY

Venice, Dec. 4th, 1816

I should think *that* and the Armenian alphabet will last the winter. The lady has, luckily for me, been less obdurate than the language, or, between the two, I should have lost my remains of sanity. By-the-way, she is not an Armenian but a Venetian, as I believe I told you in my last.

TO Mr. MOORE

5 December 1816

By way of divertissement, I am studying daily, at an Armenian monastery, the Armenian language. I found that my mind wanted something craggy to break upon; and this—as the most difficult thing I could discover here for an amusement — I have chosen, to torture me into attention. It is a rich language, however, and would amply repay any one the trouble of learning it. I try, and shall go on; — but I answer for nothing, least of all for my intentions or my success. There are some very curious Mss. in the monastery, as well as books; translations also from Greek originals, now lost, and from Persian and Syriac etc.; besides works of their own people. Four years ago the French instituted an Armenian professorship. Twenty pupils pre-

ՆԱՄԱԿՆԵՐ ԵՒ ՕՐԱԳՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ԼՈՐԻՏ ՊԱՅՐԸՆԻ

Հանդերձ Կենսագրութեան շնորհակալական խոսքով

ԱՌ ՄՐ. ՄՐՐՐԻՅՑ

Վեներական, 4 Դեկտեմբեր 1816

... Կ'երևի թէ ձմեռն ամբողջ պիտի անցնեմ ինով և հայ այրբհնարանով: Բաւրբարատար տիկինը առ իս գտնուեցաւ նուազ խիստ ու անողոր քան թէ հայ լեզուն. ապա թէ ոչ՝ երկուքը միասին՝ խելքիս փնացածն ալ պիտի առնէին իմ գլխէս: Չմոռնամ ըսելու թէ նէ հայունի չէ այլ Վենետիկահի մը, ինչպէս կարծեմ գրեթէ քի վերջին նամակիս մէջ:

ԱՌ ՄՐ. ՄՈՐԻ

5 Դեկտեմբեր 1816

Ձրօսանքի մը պէս ամէն օր Հայերէն լեզուն սորվելու ետէս եմ Հայոց մենաստանին մէջ, Տեսայ որ միտքս զբաղեցնելու համար դժուարին աշխատանք մը պէտք էր ինծի. ասկէ զատ դժուար զրօսանք չէի կրնար գտնել հոս. ընտրեցի, անով զբաղելով՝ միտքս չարշարելու համար: Ժողի է լեզուն և կ'արժէ որ մարդ անիկա սորվելու համար աշխատի: Ես պիտի ջանամ և առաջ պիտի իրթամ, բայց չեմ երաշխաւորեր, ևս առաւել իմ դիտաւորութեանցս կամ յաջողութիւններուս վերայ: Մենաստանիս մէջ կան հետաքրքրութեան շատ արժանի ձեռագիրներ. բաց ի բնիկ ազգային երկասիրութիւններէ՝ կան նաև ուրիշ գրքեր, ինչպէս նաև յունարէն լեզուէ թարգմանութիւններ, որոնց բնագիրները կորսուած են այժմ. նոյնպէս են պարսիկ և ասորի լեզուներէ կատարուած, ներք և այլն: Չորս տարի առաջ Գաղղիոյ մէջ հաստատուեցաւ Հայ լեզուի Ուսուցչութիւն մը. երկուշարթի առաւում

sented themselves on Monday morning, full of noble ardour, ingenious youth, and impregnable industry. They persevered, with a courage worthy of the nation and of universal conquest, till Thursday; when fifteen of the twenty succumbed to the six-and-twentieth letter of the alphabet. It is, to be sure, a Waterloo of an alphabet – that must be said for them. But it is so like these fellows, to do by it as they did by their sovereigns – abandon both; to parody the old rhymes,

“Take a thing and give a thing” –
“Take a king and give a king.”

TO Mr. MURRAY

Venice Dec. 9th, 1816

I have begun, and am proceeding in, a study of the Armenian language, which I acquire, as well as I can, at the Armenian convent, where I go every day to take lessons of a learned friar*, and have gained some singular and not useless information with regard to the literature and customs of that oriental people. They have an establishment here, a church and convent of ninety monks, very learned and accomplished men, some of them. They have also a press, and make great efforts for the enlightening of their nation. I find the language (which is *trcin*, the *literal* and the *vulgar*) difficult, but not invincible (at least, I hope not). I shall go on. I found it necessary to twist my mind round some severer study, and this, as being the hardest I could devise here, will be a file for the serpent.

* R. P. Paschal Dr. Aucher.

քսան աշակերտ հոն մտան՝ լի ազնիւ հռանդեամբ, հանճարեղ երիտասարդութեամբ և անզուգական ճարտարութեամբ: Մինչև երեքշաբթի յարատեկցին՝ իրենց ազգին և աշխարհակալ յաղթութեանը արժանի քաջութեամբ մը, մինչև որ առնեցմէ տասներհինգը տապաստ ինկաւ այբուրենին քսանըվեցերորդ գրին: Յիրաւի ատկեա չայկական այբուրենի վաթերոյ մըն է. ատկեա կրնայ ըսուիլ իրենց համար: Շատ կը յարմարի այդ մարդոց բռնաւորութեան՝ ընել այբուրենին հետ՝ ինչ որ ըրին իրենց թագաւորներուն, լքանել իւրաքանչիւրը. իրենց կը յարմարի հին առակը.

«Առ զայս և տուր զայն».

«Առ արքայ և տուր արքայ»:

ԱՌ ՄՐ. ՄՐՐԻԷՅ

Վեներտիկ, 9 Դեկտեմբեր 1816

Սկսայ և առաջ կը տանիմ չայերէն լեզուի ուսումը, սորվելով այնչափ՝ որչափ կարելի է, չայոց վանքին մէջ, ուր ամէն օր կը յաճախեմ՝ գիտնական չայրէ* մը դաս առնելու համար: Կը ստանամ նաև կարևոր ու հետաքրքրական տեղեկութիւններ այս արևելեան ժողովուրդին գրականութեան ու բարբերուն վրայ: Հայերն ունին հոս Հաստատութիւն մը, եկեղեցի և վանք, իննսուն արեղաներով, որոնցմէ ոմանք շատ գիտուն ու զարգացած անձեր են: Ունին տպարան մ'ալ ու շատ ջանք կը թափեն իրենց ազգը լուսաւորելու համար: Չայերէն լեզուն (որ կրկին է, գրաբար ու աշխարհաբար) կը գտնեմ դժուարին բայց ոչ անյաղթելի, գէթ այդպէս կը յուսամ: Հարկ կը տեսնեմ ուսանիլ զայն, միտքս ոլորելու պըրկելու համար լուրջ գրադումի մը շուրջ, և այս գրադումը, ըստ իս, ամենէն խիստն ու դժուարինն ըլլալով, պիտի ըլլայ միանգամայն ինչպէս է խաբարոց օձին համար:

* Յ. Յարութիւն Վ. Ազեր:

TO Mr. MOORE

Venice, December 24th, 1816

My 'way of life', is fallen into great regularity. In the mornings I go over in my gondola to hobble Armenian with the friars of the convent of St. Lazarus, and to help one of them in correcting the English of an English and Armenian grammar which he is publishing.

ԱՌ ՄՐ. ՄՈՐԻ

Վեներաբլ, 24 Դեկտեմբեր 1816

... Կեանքս շատ կանոնաւոր ընթացք մ'առաւ: Առտունները Կոնտուլայով կ'երթամ Ս. Ղազարու վանքը, ուր արեղաներուն հետ հայերէնս յառաջ կը տանիմ կաղնի կաղ, և անոնցմէ մէկուն կ'օգնեմ, սրբագրելով Անգլիերէն մասը Անգլոյ — Հայ քերականութեան մը, զոր ինք հրատարակելու հետ է:

TO Mr. MURRAY

Venice, Dec. 27th, 1816

I am going on with my Armenian studies in a morning, and assisting and stimulating in the English portion of an English and Armenian grammar, now publishing at the convent of St. Lazarus. — The superior of the friars is a bishop, and a fine old fellow, with the beard of a meteor. Father Paschal is also a learned and pious soul. He was two years in England.

ԱՌ ՄՐ. ՄՐՐՐԷՅ

Վեներաբլ, 27 Դեկտեմբեր 1816

Առաւտուն՝ Հայերէն ուսումնա առաջ կը տանիմ, միանգամայն խրախուսելով (և աջակցելով Անգլիերէնի բաժնին) Անգլոյ — Հայերէն քերականութեան մը յորինումը, որ այս պահուս կը հրատարակուի Ս. Ղազարու վանքին մէջ: — Արեղայից գլուխը եպիսկոպոս մըն է, վայելուչ, ալեգարդ ծերունի մը, զիսաւորի նման մօրուքով: Հ. Յարութիւն ալ հմուտ և բարեպաշտ անձնաւորութեան մ'է: Երկու տարի Անգլիա ապրած է:

TO Mr. MURRAY

Venice, Jan. 2, 1817

In another sheet, I send you some sheets of a grammar, English and Armenian, for the use of the Armenians, of which I promoted, and indeed induced, the publication. (It cost me but a thousand francs-French livres). I still pursue my lessons in the language without any rapid progress, but advancing a little daily. Padre Paschal, with some little help from me, as translator of his Italian into English,

ԱՌ ՄՐ. ՄՐՐՐԷՅ

Վեներաբլ, 2 Գնաւար 1817

Ուրիշ ծրարով, քիչ կը յղեմ քանի մը թերթեր Անգլոյ-Հայ քերականութեան, ի պէտս Հայոց, որուն հրատարակութեան միանգամայն զրգիւս և աջակից եղայ: (Ինծի հազար Ֆրանսական Ֆրանք միայն պիտի արժէ): Տակաւին կը շարունակեմ Հայերէն Լեզուի դասերս օր ըստ օրէ, բայց դանդաղօրէն յառաջանալով: Հ. Յարութիւն ալ իր կողմէ, իմ դոյզն օժանդակութեամբս (իւ իտալերէնը Անգլիերէնի կը վերածեմ) կը յառաջանայ ձեռագիր Հայ. — Անգլիերէն քերականութեան մէջ:

is also proceeding in a Mss. Grammar for the *English* acquisition of Armenian, which will be printed also, when finished. — We want to know if there are Armenian types and letter-press in England, at Oxford, Cambridge, or elsewhere? You know, I suppose that, many years ago, the two Whistons published in England an original text of a history of Armenia, with their own Latin translation? Do those types still exist? And where? Pray inquire among your learned acquaintance. — When this Grammar (I mean the one now printing) is done, will you have any objection to take forty or fifty copies, which will not cost in all above five or ten guineas, and try the curiosity of the learned with a sale of them? Say yes or no, as you like. I can assure you that they have some very curious books and Mss, chiefly translations from Greek originals now lost. They are, besides, a much respected and learned community, and the study of their language was taken up with great ardour by some literary Frenchmen in Buonaparte's time*.

* To the Armenian Grammar mentioned above, the following interesting fragment, found among his (Lord Byron's) papers, seems to have been intended as a preface. «The English reader will probably be surprised to find my name associated with a work of the present description, and inclined to give me more credit for my attainments as a linguist than they deserve. — As I would not willingly be guilty of a deception, I will state, as shortly as I can, my own share

ի պէտս Անգլիացւոց, որ նոյնպէս յետոյ պիտի տպագրուի: Հետաքրքիր ենք գիտնալու թէ Անգլիոյ մէջ կը գտնուին Հայկական տառեր և ժամուկ, Օքսֆորտ, Գեմպրին և կամ ուրիշ քաղաքներ: Անշուշտ տեղեակ ըլլալու ես որ, շատ տարիներ առաջ, երկու Հուսթընները Անգլիոյ մէջ հրատարակեցին Հայոց պատմութեան բնագիր մը, իրենց յատուկ լատիներէն թարգմանութեան հետ միասին: Երբ քերականութիւնը (այն որ այժմ հոս կը տպագրուի) աւարտի, արդեօք պիտի ուզեն անկէ քառասուն — յիսուն օրինակ գնել, որ համազումար քեզի պիտի արժէ ոչ աւելի քան հինգ կամ տասը կլինէ, և անոնց վաճառումով փորձել գիտնականաց հետաքրքրութիւնը:

Կրնամ վստահացնել զքեզ որ Հայերն հոս ունին զանազան շատ շահեկան զբոսքեր ու ձեռագիրներ, զլիաւորապէս Յոյն բնագրաց թարգմանութիւններ, որոնք այժմ կորսուած են: Շատ յարգելի և ուսումնասէր Հասարակութիւն մը կազմած են հոս, և Պոնափրպի օրով, Ֆրանսացի զանազան գիտնականներ մեծ եռանդով անոնց լեզուին ուսումնասիրութեան ձեռնարկած են*:

* Հետեւել հետաքրքրական կտորը, որ Լորտ Պայրընի թուղթերուն մէջէլ գտնուած է, իր կողմէ գրուած կ'երեւի, վերոյիշեալ Հայ քերականութեան իբր յառաջաբան ծառայելու գիտաւորութեամբ:

«Անգլիացի ընթերցողը հաւանօրէն պիտի զարմանայ իմ անունս այսպիսի գործի մը հետ կապուած տեսնելով, և բուցէ զիս՝ իբր լեզուագէտ՝ իմ արժանիքէս աւելի պիտի դրուատէ: — Զուգելով գիտակցօրէն մեզսակից ըլլալ այսպիսի պատրանքի մը, ըստ կարի համաձայնութեամբ, պիտի բացատրեմ իմ անձնական դերս սոյն գործին յօրինման մէջ, ի մէջ բերելով այն պատճառ»

in the compilation, with the motives which led to it. On my arrival at Venice in the year 1816, I found my mind in a state which required study, and study of a nature which should leave little scope for the imagination, and furnish some difficulty in the pursuit. — At this period I was much struck — in common, I believe, with every other traveller — with the society of the Convent of St. Lazarus, which appears to unite all the advantages of the monastic institution, without any of its vices. — The neatness, the comfort, the gentleness, the unaffected devotion, the accomplishments, and the virtues of the brethren of the order, are well fitted to strike the man of the world with the conviction that 'there is another and a better' even in this life. — These men are the priesthood of an oppressed and a noble nation, which has partaken of the proscription and bondage of the Jews and of the Greeks, without the sullenness of the former or the servility of the latter. This people has attained riches without usury, and all the honours that can be awarded to slavery without intrigue. But they have long occupied, nevertheless, a part of 'the House of Bondage', who has lately multiplied her many mansions. It would be difficult, perhaps, to find the annals of a nation less stained with crimes than those of the Armenians, whose virtues have been those of peace and their vices those of compulsion. But whatever may have been their destiny — and it has been better — whatever it may be in future, their country must ever be one of

ները որ զիս առ այն մղեցին: Երբ, 1816ին, վենետիկ հասայ, այնպիսի մտային վիճակի մը ենթարկուած էի, որ պէտքը կը զգայի ծանր զբաղումի, և այնպիսի զբաղումի մը, որ երևաւ կայսրութեան քիչ ասպարէզ թողոր և ձեռնարկած հետապնդումիս համար բաւական դժուարութիւն ընծայէր: — Այս միջոցիս ես ալ, ուրիշ ամէն ճամբորդներու նման, շատ հետաքրքիր էի Ս. Ղազարու Ընկերութեան մասին, որ կը թուի միացուցած ըլլալ Միաբանական Հաստատութեան մը ամէն առաւելութիւնները՝ առանց իւրացնելու անոր ո՛ր և է թերութիւնները: Բնականաբար մարտնչելու և հանգստաւէտութիւնը, աւելայից անկեղծ բարեպաշտութիւնը, տաղանդը և առաքինութիւնները անտարակոյս պէտք է համոզեն աշխարհի մարդը՝ թէ «կայ ուրիշ մը և լաւագոյն մը» նոյն իսկ այս կեանքիս մէջ: — Այս անձերը քահանաներն են հարստահարուած ազնուական ազգի մը, որ Հրէից և Գուռնացից պէս տարագիր ու գերեզմար եղած էր, առանց առաջիններուն պէս կամակոր և վերջիններուն պէս ստորիկ դառնալու: Այս ժողովուրդը հարստացեր է առանց վաշխառութեան, և ստացեր է ամէն պատիւներ, զոր գերիները կարող են ստանալ առանց կեղծիքի: Բանեցնելու: Այսու հանգերձ հայերը երկար ատեն զրուեցին իրենց բաժինը «Գերութեան Տան» մէջ, որ վերջերս բազմապատկած էր իւր օթեանները: Գուցէ դժուարին ըլլայ ուրիշ ո՛ր և է ազգի տարեցիները գտնել աւելի նուազ արատաւորուած ոճիրներով՝ որքան Հայոցը, որուն առաքինութիւնները խաղաղասիրական են և թերութիւնները արդիւնք բռնակալութեան: Սակայն որպիսի եղած ըլլայ իրենց ճակատագիրը անցեալին մէջ — և լաւագոյն եղած է — և որպիսի ըլլայ ան ապագային մէջ, իրենց բնաշխարհը որպիսի ըլլայ միշտ՝ երկրագոյնիս ամենէն հետաքրքրականներէն մին: Իսկ գուցէ իրենց բարբառը պէտք ունենայ մի միայն աւելի ուսումնասիրութեան և աւելի յանկուցիչ լինելու: Եթէ Ս. Գիրքը ուղիղ ըմբռնեմք, Հայաստանի մէջ է որ դրախտը գտնուած էր, Հայաստանի, որուն այնքան սուղի նստած էր՝ որքան Ադամի

the most interesting on the globe; and perhaps their language only requires to be more studied to become more attractive. If the Scriptures are rightly understood it was in Armenia that Paradise was placed, Armenia, which has paid as dearly as the descendants of Adam for that fleeting participation of its soil in the happiness of Him who was created from its dust. It was in Armenia that the flood first abated, and the dove alighted. But with the disappearance of Paradise itself may be dated almost the unhappiness of the country, for though long a powerful kingdom, it was scarcely ever an independent one, and the satraps of Persia and the pachas of Turkey have alike desolated the region where God created man in his own image».

սերունդներուն՝ իր հոգւոյն վաղանցուկ մասնակցութիւնը այն մարդուն երջանկութեան, որ իր փռչիւնն ստեղծուած էր։ Հայաստանի մէջ նախ շրհեղեղը տեղաց և աղանին հանգչեցաւ։ Բայց կարելի է ըսել թէ Դրախտին անհետացման հետ՝ սկսաւ այս երկրիս տաքաբախտութիւնը, որովհետեւ թէպէտ երկար ատեն եղաւ զօրաւոր թագաւորութիւն մը, բայց հազիւ երբեք մնաց անկախ։ և Պարսից նախարարները ու Թուրքիոյ փաշաները հաւասարապէս անապատ դարձուցին երկիրը, ուր Աստուած զմարդ ըստ իր յատուկ պատկերին ստեղծեր էր»։

TO Mr. MURRAY

Venice, March 3rd, 1817

The Armenian Grammar is published; but my Armenian Studies are suspended for the present till my head aches a little less.

ԱՌ. ՄԲ. ՄԸՐՐԻՅ

Վիեննայի, 3 Մարտ 1817

Հայերէն Քերականութիւնը հրատարակուեցաւ։ Բայց առ ժամս հայերէն ուսումնասիրութիւններս ընդհատուեցան, մինչև որ գլխացաւ քիչ մը նուազիւ։

TO Mr. MURRAY

Venice, March 25th, 1817

The Armenian Grammar is published—that is, *one*; the other is still in MS. Illness has prevented me from moving this month past, and I have done nothing more with the Armenian.

ԱՌ. ՄԲ. ՄԸՐՐԻՅ

Վիեննայի, 25 Մարտ 1817

... Հրատարակուած է Հայ Քերականութիւնը, այսինքն՝ մէկը միայն. իսկ միւրը տակաւին ձեռագիր վիճակի մէջ է։ Անցեալ ամիս՝ հիւանդութեանս պատճառով՝ չկրցայ տեղէն շարժիլ և ոչ ալ հայերէնս շարունակել։

TO Mr. MURRAY

ԱՌ ՄՐ. ՄՐՐԻՅ

Venice June 8th, 1817

Վեներաբլ, 8 Յունիս, 1817

The present letter will be delivered to you by two Armenian friars, on their way, by England, to Madras. They will also convey some copies, of the grammar, which I think you agreed to take. If you can be of any use to them, either amongst your naval or East Indian acquaintances, I hope you will so far oblige me, as they and their order have been remarkably attentive and friendly towards me since my arrival at Venice. Their names are Father Sukias Somalian and Father Sarkis Theodorosian. They speak Italian, and probably French, or a little English. Repeating earnestly my recommendatory request, believe me, very truly, yours, Byron.

Perhaps you can help them to their passage, or give or get them letters for India.

TO Mr. MURRAY

ԱՌ ՄՐ. ՄՐՐԻՅ

Venice January 27 th. 1818

Վեներաբլ, 27 Յանուար 1818

My Father - that is, my Armenian father, Padre Pasquali - in the name of all the other fathers of our Convent, sends you the enclosed greeting. - Inasmuch as it has pleased the translators of the long lost and lately - found portions of the text of Eusebius to put forth the enclosed prospectus, of which I send six copies, you are hereby implored to obtain subscribers in the two Universities, and among the learned, and the

Ներկայ նամակս քեզի պիտի յանձնեն երկու հայ արքղաներ, որոնք Անգլիոյ ճամբով կ'ուղևորուին դէպ ի Մատրաս, Վեզի պիտի յանձնեն նաև քանի մ'օրի-նակներ ծանօթ քերականութեան, զոր կը յուսամ հաճոյքով ընդունիս: Եթէ անոնց ո՛ր է և է ծառայութիւն մը կարենաս ընել՝ ծովային պաշտօնէից եւ կամ Արևելեան Լիկերութեան քեզի ծանօթ անձերու մի-ջոցաւ, կը յուսամ թէ զիս այնքան երախտապարտ թողուս, որքան իրենց Միա-բանութիւնը արտակարգ ուշադրութիւն եւ բարեկամութիւն ցոյց տուաւ ինձի՝ վե-նետիկ հասնելէս ի վեր: Ուղևորներն են Հ. Սուքիաս Սոմալեան եւ Հ. Սարգիս Թէոդորոսեան. կը խօսին իտալերէն եւ հաւանաբար նաև ֆրանսերէն, եւ զուցէ քիչ մ'ալ Անգլիերէն: Կրկին ջերմապէս յանձնարարելով խնդիրս, մնամ քոյդ ան-կեղծօրէն, ՊԱՅՐԸՆ:

Գուցէ կարենաս դիւրացնել իրենց ու-ղևորութիւնը, տալով իրենց կամ գտնելով յանձնարարական նամակներ Հնդկաստանի համար:

Իմ Հայրս, այսինքն՝ Հ. Թարութիւն հայրս, յանուն միւս ամէն վանական Հայրերուն, կը յղէ քեզի յարգալիր ող-ջոյններ: - Եւսեբիոսի բնագրին՝ վաղուց կորսուած ու վերջերս գտնուած՝ կտոր-ներուն թարգմանիչները բարեհաճած ըլ-լալով հրատարակելու անոր յայտագիրը, ուսկից կը յղեմ քեզի ներփակ վեց օրի-նակ, կը խնդրուի արդ քեզմէ բաժանորդ-ներ գտնել երկու Համալսարաններու մէջ, ինչպէս նաև գիտուններու եւ իրենց տգի-տութիւնը թօթափել ուզող տգէտներու միջև: Զայս կը խնդրեն վանականները:

unlearned who would unlearn their ignorance. — This they (the Convent) request, I request, and *do you* request.

TO Mr. MURRAY

Venice, March 31st, 1818

Did I tell you that I have translated two Epistles? — a correspondence between St. Paul and the Corinthians, not to be found in our version, but the Armenian — but which seems to me very orthodox, and I have done it into scriptural prose English.

* *

The only plausible claim of these Epistles to authenticity arises from the circumstance of St. Paul having (according to the opinion of Mosheim and others) written an Epistle to the Corinthians, before that which we now call his first. They are, however, universally given up as spurious. Though frequently referred to as existing in the Armenian, by Primate Usher, Iohan, Gregorius, and other learned men, they were for the first time, I believe, translated from that language by the two Whistons, who subjoined the correspondence, with a Greek and Latin version, to their edition of the Armenian History of Moses Chorone, published in 1736. — The translation by Lord Byron is, as far as I can learn, the first that has ever been attempted in English; and as, proceeding from *his* pen, it must possess, of course, additional

զայս կը խնդրեմ և ես, և դու նոյնը բարեհաճէ խնդրել ուրիշներէն:

ՍԻ ՄՐ. ՄՐՐՐԻՑ

Վեներական, 31 Մարտ 1818

Արդեօք գրեցի՞ քեզի թէ ես Առաքելական Թուղթերէն երկու հատ թարգմանեցի — Թղթակցութիւն մը Ս. Պօղոսի և Կորնթացւոց միջև, որ մեր թարգմանութեան մէջ գոյութիւն չունի, մինչ ունի Հայերէնը — և որ ինձ կը թուի շատ վաւերական ըլլալ. ու ես Ս. Գրոց յատուկ Անգլիերէնով թարգմանեցի:

* *

Սոյն Թուղթերու վաւերականութեան իբր միակ ընդունելի փաստ՝ կը նկատուի սա պարագան, որ Ս. Պօղոս (Մոշէյսի և և այլոց կարծիքին համեմատ) առ Կորնթացիս գրած է Թուղթ մը՝ նախ քան զայն, զոր այժմ մենք կ'անուանենք իբր Առաջին Թուղթը: Այս Թուղթերը սակայն ընդհանրապէս անվաւեր համարուած են: Թէ և Փրամէթ ըլլըր, Էսհան, Կրեկորիոս և այլ գիտնականներ յաճախակի կը յիշատակեն զանոնք իբր գոյութիւն ունեցող Հայերէնի մէջ. սակայն անոնք, ըստ իս, սոյն լեզուէն առաջին անգամ թարգմանուեցան երկու Հուսիսդներէ, որոնք սոյն Թղթակցութիւնը, անոր Յոյն և Լատին թարգմանութեանց հետ միասին, կցեցին իրենց Մովսէս Խորենացիի Հայոց Պատմութեան տպագրութեան, որ հրատարակուեցաւ 1736ին: Ըստ իմ գիտութեան, Լորտ Պայրընի թարգմանութիւնը, իբր Անգլ. թարգմանութիւն, առաջին փորձը եղած է: Եւ այդպիսի թարգմանութիւն մը, իր իսկ գրչին արդիւնը, անտարակոյս ունենալով մասնաւոր շահեկանութիւն մը, կը համարինք ընթերցողաց հաճելի գործ

interest, the reader will not be displeased to find it in the Appendix. Annexed to the copy in my possession are the following words, in his own handwriting: — «Done into English by me, January, February, 1817, at the Convent of San Lazaro, with the aid and exposition of the Armenian text by the Father Paschal Aucher, Armenian friar — BYRON. I had also (he adds) the Latin text, but it is in many places corrupt, and with great omissions».

TO Mr. MURRAY

Venice, April 11th. 1818

Why have you not sent me an answer, and lists of subscribers to the translation of the Armenian *Eusebius* of which I sent you printed copies of the prospectus (in French) two months ago? Have you had the letter? — I shall send you another: — You must not neglect my Armenians.

BIOGR. NOTES, LETT. N.° 340

Bologna, August 29, 1819

His gymnastic exercises were sometimes violent, and at others almost nothing. His body, like his spirit, readily accommodated itself to all his inclinations. During an entire winter, he went out every morning alone to row himself to the island of the Armenians (a small island situated in the midst of a tranquil lake, and distant from Venice about half a league), to enjoy the society of those lear-

մ'ընել, զայն կցելով Յաւելուածին: Իմ ունեցած օրինակիս ստորե կը գտնուին՝ իր յատուկ ձեռագրով՝ հետեւալ բառերը. « Իս ինքս Անգլիերէնի թարգմանեցի, 1817ի Յունուար ե փետրուար ամիսնե. բուն մէջ, Ս. Ղազարու վանքին մէջ, օժանդակութեամբ ե Հայ քնագրին մեկ-նութեամբ՝ ի կողմանէ Հ. Յարութիւն Ազգերի, Հայ արեղայի — ՊԱՅՐԸՆ, Աչքի առջև ունէի նաև — Կ'աւելցնէ Պայրըն — Լատին քնագիրը, որ սակայն շատ տեղ աղաւաղեալ է ու շատ ալ պակասներ ունի»:

ԱՌ ՄԲ. ՄՐՐՐԼԵ

Վիեննայի, 11 Ապրիլ 1818

Ինչո՞ւ չդիցար նամակիս պատասխանը ե ցանկը հայկական էստրիտի թարգմանութեան, որուն ֆրանսերէն լեզուով սուրբազան յայտագրի օրինակներ ղրկեցի քեզի երկու ամիս առաջ: Ընդունեցա՞ր նամակս. ուրիշ մըն ալ ահա կը յղեմ քեզի: Պէտք է որ լքանես իմ Հայերս:

ԿԵՆՍԱԳՐ. ԵԱՆՕԹ. ԹԻԻ 340 ՆԱՄԱԿԻՆ

Պոլսի 29 Օգոստ. 1819

... իր ֆիզիքական մարզանքները երբեմն բուն էին ու երբեմն ալ գրեթէ ոչինչ: Իր մարմինը, ոգին հաւասար, վայրկենաբար կը յարմարէր իր ամէն միտումներուն: Չմեռ մը ամբողջ, ամէն առտու դուրս ելլելով առանձին ու կոնստոլա մտնելով, ուր ինք անձամբ կը թիա-վարէր, Կ'ուղղուէր դէպ ի Հայոց կղզին (փոքրիկ կղզեակ մը՝ անդրի լճակի մը զոգին մէջ, ե վենետիկէն մօտաւորապէս կէս մղոն հեռու), հոն վայելելու համար ընկերութիւնը այդ գիտուն ե ասպնջական

TO Mr. MURRAY

Ravenna, October 9th. 1821

The Epistle of St. Paul, which I translated from the Armenian, for what reason have you kept it back, though you published that stuff which gave rise to the 'Vampire?'. Is it because you are afraid to print any thing in opposition to that cant of the Quarterly about Manicheism? Let me have a proof of that Epistle directly. I am a better Christian than those persons of yours, though not paid for being so.

ԱՌ ՄՐ. ՄՐՐՐԻՆԻ

Հոստենևա, 9 Հոկտ. 1821

Ինչ պատճառով չհրատարակեցիր Ս. Պողոսի Թուղթը, զոր ես Հայերենէ թարգմանեցի, մինչդեռ հրատարակեցիր այդ անշան գործը, որ ծնունդ տուաւ զվամպիրին։ Գուցէ այն պատճառով որ կը վարես հրատարակել ո՛ր է գործ որ, Մանիքեութեան նկատմամբ, հակառակ ըլլայ այդ կեղծաւոր հոսմանայ թերթին յայտնած կարծիքին։ Խնդրեմ անմիջապէս ուղարկէ ինձ այդ Թուղթէն տպագիր օրինակ մը։ Ես աւելի բարի քրիստոնեայ եմ քան թէ այդ քու մարդիկդ, թէ է վճարուած չըլլած իմ բարի քրիստոնէութեանս համար։

BIOGR. NOTES, LETT. N° 522

ԿԵՆՍ. ԾԱՆՕԹ. ԹԻԻ 522 ՆԱԽԱԿԻՆ ԱՌԹԻԻ

TO LADY * * *

ԱՌ ՏԻԿԻՆ * * *

May 17th, 1823

Մայիս 17. 1823/ի առթիւ

He had, previous to this conversation, presented to each of the party some little farewell gift—a book to one, a print from his bust by Bartolini to another, and to Lady B** a copy of his Armenian Grammar, which had some manuscript remarks of his own on the leaves. In now parting with her, having begged, as a memorial, some trifle which she had worn, the lady gave him one of her rings; in return for which he took a pin from his breast, containing a small cameo of Napoleon, which he said had long been his companion, and presented it to her ladyship.

... Պայլըն, այս խօսակցութենէս առաջ, ներկայ անձանց իւրաքանչիւրին ընծայեւ էր մնաք բարովի փոքրիկ նուէր մը — մէկուն գիրք մը, միւսին՝ Պարթուլինիէ գծուած՝ իր կիսապատկերին տպագիր օրինակ մը, իսկ Տիկին Պ...ին՝ իր Հայ Գերականութեան օրինակ մը, որուն թերթերուն վրայ նշանակուած էին իր ձեռագիր ղրտողութիւնները։ Ու հիմա, բաժանումի այս վայրկեանին, իրմէ խնդրելով իրեն գործածած ո՛ր է առարկայ մը, տիկինը անոր ընծայեց իր մատնիչներէն մին։ Փոխադարձաբար, Պայլըն՝ կուրծքէն հանելով Նափուլէնի մանրաքանդակ զարդասեղ մը, որ իր խօսքին համեմատ երկար առեն իր անբաժան ընկերը եղած էր, զայն նուիրեց նորին ազնուափայլ Տիկնութեան։